

Evropska mreža za preprečevanje kriminala

Nabor instrumentov EUCPN

Št. 13

Preprečevanje goljufanja posameznikov

Kratek povzetek

13. nabor instrumentov, ki jih izdaja Sekretariat EUCPN, se osredotoča na preprečevanje goljufanja posameznikov. Bolgarsko predsedstvo (prva polovica leta 2018) se je osredotočilo na:

"[...] problematiko goljufanja, zlasti na telefonske prevare. Ta vrsta kriminala je postala v zadnjih letih donosna kriminalna dejavnost, ki se razvija tako na državni kot čezmejni ravni. Kriminalne združbe, specializirane za to dejavnost, se dinamično razvijajo ter prizadevajo širok krog žrtev. Glede na aktivno udeležbo žrtev in njihovo vpletenost v kriminalne scenarije ter travmatičen duševni učinek na žrtev je treba sprejeti resne preventivne ukrepe ob upoštevanju značilnosti na lokalni, državni in čezmejni ravni"

Goljufanje posameznikov je vrsta goljufije, kjer so tarča kriminalcev navadni posamezniki. Žrtve najprej prepričajo v sodelovanje, nakar jih ogoljufajo. Naše trenutno razumevanje te vrste goljufije je v glavnem vezano na njegove sodobne oblike, kot je zlasti lažno predstavljanje (phishing). Pomembno pa se je zavedati, da goljufanje posameznikov obstaja že zelo dolgo. Tehnološki razvoj zadnjih desetletij je le omogočil, da se te prevare industrializirajo v precej večjem obsegu, kot smo si lahko predstavljali. Le kdo še ni prejel e-pošte z lažnim predstavljanjem?

Kot je razvidno iz *utemeljitve* bolgarskega predsedstva, žrtve aktivno sodelujejo pri svoji viktimizaciji. Prestopnik želi dobiti žrtvin denar, vendar lahko pride do njega le tako, da žrtev prepriča v sodelovanje. Bistvena taktika, ki spodbudi žrtev v ustrežljivost, se imenuje **socialni inženiring**. To omogoči prestopniku pridobiti si zaupanje žrtve, kar je ključno za uspešnost

prevare. Socialna psihologija nam pomaga boljše razumeti ta pojav. Prestopniki se oprejo na vsakdanja družbena načela ter izkoristijo to "človeško šibkost", s čimer sprožijo tako imenovano drugo pot prepričevanja. Prva pot zahteva veliko razmišljanja in kognitivnega napora. Druge pa ni treba posebej razdelati ter deluje skorajda nezavedno. Na primer, če se prestopnik pretvarja, da je predstavnik organa oblasti, recimo policist, zlahka doseže, da ga bo žrtev ubogala. Teh nepisanih družbenih in kognitivnih pravil se držimo v vsakdanjem življenju, prestopniki pa jih lahko izkoristijo za svoje namene.

Te goljufive taktike se uporabljajo pri številnih **vrstah prevar**. *Prevare 419, izdajanje za sorodnika, nadrejenega, ljubezenske prevare na spletu, ...* prevaranti so zelo izvirni, zato je možnosti neskončno. Po zaslugi širokega nabora goljufivih shem se lahko prevaranti naenkrat lotijo večjega števila žrtev ali pa prilagodijo svoj pristop. Slednje se dogaja vse pogosteje. Goljufi so ugotovili, da jim ob premišljenem izboru žrtve "vložek prinese več dobička". E-poštna sporočila z lažnim predstavljanjem postajajo vse bolj prefinjena ter naslovljena na izbrano tarčo (skupino). Presenetljivi zadnji korak v tem razvoju je kombinacija nove in starejše tehnologije – telefona. Pri glasovnem lažnem predstavljanju (vishing) so združene prednosti interneta in telefona. Spletno klicanje je skoraj brez stroškov, težje izsledljivo ter je lahko avtomatizirano. Uporaba telefona ima še dodatne prednosti: ljudje mu bolj zaupajo, ustvari se domačno vzdušje, zato je žrtve lažje prepričati. Nazoren primer vse večje prefinjenosti je to, da prestopniki celo najemajo naravne govorce, da bi se telefonski pogovor zdel karseda pristen.

Kljub temu je naše trenutno razumevanje goljufij posameznikov omejeno. Težava pri tej vrsti kriminala je, da je ogromno primerov **neprijavljenih**. Žrtve ne vedo, da so bile viktimizirane, tega ne dojemajo preveč resno, dvomijo, da bodo s prijavo kaj dosegle, ali pa preprosto ne vedo, kam prijaviti takšne primere. Obenem pri žrtvi zato, ker je imela v prevari aktivno vlogo, pride do samoobtoževanja in občutka osramočenosti, zato noče povedati svoje zgodbe. Nekatere prevare imajo cele "vgrajene" mehanizme proti prijavi, saj mora žrtev izvesti nezakonito dejanje ter se tako inkriminira. Ob prijavi prevare bi se ji torej zdelo, da prijavlja samo sebe.

Zaradi velikega števila neprijavljenih primerov je tudi nastal **mit**, da so žrtve večinoma starejši, ker so lažji plen. Nekaj študij je ovrglo ta mit, vendar moramo biti zaradi omejenega raziskovanja glede teh ugotovitev previdni. Kljub temu pa sta po poročilih mlajša in srednja generacija dovzetnejši za prevare. Še en mit je, da so žrtve običajno neizobražene ter finančno

nepismene, vendar se zdi, da to ne drži. Ena izmed možnih razlag je "vrzel med poznati in ravnati", ko so ljudje zmožni prepoznati znake prevare, vendar jih v svoji situaciji ne prepoznajo.

Žal obstoj tako imenovanih "**seznamov naivnežev**" ni mit. Telefonski goljufi lahko z žrtvami stopajo v stik naključno s pomočjo javnih registrov, hkrati pa si tudi med sabo izmenjujejo sezname tarč, ki so že bile ogoljufane. Uporaba takšnih seznamov kaže na to, da so nekatere žrtve ogoljufane večkrat. Nekateri goljufi vam bodo recimo 'pomagali' pridobiti nazaj svoje premoženje ...

Policiji je zelo težko preiskovati takšne primere, zato je zelo pomembna preventiva. Kljub temu je bilo opravljenih le malo akademskih in evalvacijskih raziskav o goljufanju posameznikov. Vendarle pa lahko podamo nekaj splošnih ugotovitev. Najpogostejša preventivna taktika je izobraževanje javnosti. To se lahko izvede s kampanjo ozaveščanja, pozitivni učinki pa so opazni predvsem takrat, ko to poteka kot neke vrste trening. Cilj teh treningov je v bistvu zmanjšati prej omenjeno "vrzel med poznati in ravnati". Naslednja taktika je delo z žrtvami. Zaradi svoje aktivne vloge in nevarnosti, da postanejo žrtve večkrat, bi jih morali podpirati in podučiti o njihovem posebnem položaju.

Med bolgarskim predsedstvom je Sekretariat zbral **dobre prakse** glede te teme. Razvrstimo jih lahko glede na njihove ciljne skupine. Prva kategorija se osredotoča na celotno populacijo. Mednje sodijo kampanje za ozaveščanje, kot so primeri iz Bolgarije, Švedske, Belgije ter od Europolu. Izvajajo se s pomočjo radijskih spotov, posterjev, letakov, naprav, ... ki dajejo koristne informacije javnosti ter pokažejo, kako se zaščititi pred goljufijami. Drugi nabor dejavnosti cilja na starejše. Pri tem se uporabljajo interaktivnejše metode, kot v primeru Češke. Starejši sodelujejo v interaktivnih izobraževalnih predstavah, kjer se podučijo o najpogostejših goljufivih shemah in kako se odzvati nanje. S pomočjo te "doživete izkušnje" se bodo lažje odzvali na poskuse goljufij v resničnem življenju. Vrednotenje tega projekta je dokazalo resničnost te domneve, saj je ta skupina lažne kupčije zavrnila dva in polkrat pogosteje kot kontrolna skupina, ki ni gledala predstave. Zadnja kategorija preventivnih dejavnosti se je osredotočila na žrtve. Primeri iz Avstralije, Združenega kraljestva in Kanade so izpostavili potrebo po tej vrsti preventive. Toda po vsem svetu obstaja le nekaj podpornih skupin za žrtve goljufanja posameznikov.

Nazadnje pa je Sekretariat EUCPN organiziral še delavnice z različnimi strokovnjaki, da bi podali **priporočila** o tem, kako preprečiti telefonske goljufije. Slednja so strukturirana glede na pet strategij situacijskega preprečevanja kaznivih dejanj. Prva možna strategija je povečanje navora, ki ga mora prestopnik vložiti za uspešno izvedbo prevare. To se lahko doseže že z omejitvijo objavljanja in dostopa do telefonskih števil. Naslednja tehnika bi lahko bila omejiti število telefonskih števil, ki jih lahko ima ena oseba, ali pa jih vsaj povezati z bančnim računom ali številko osebnega dokumenta.

Druga strategija je povečanje tveganja. Tukaj je ključna izmenjava podatkov. Izmenjava se ne bi smela končati na mejah javnega ali zasebnega sektorja ali na državni ravni. Vsi partnerji so pomemben kamenček v mozaiku podatkov. Vedeti, s čim imaš opravka, poveča možnosti, da se to prepreči. Odveč je poudariti, da bi moralo biti prijavljanje lažje in dostopnejše. Podatke je najprej treba pridobiti, šele nato se lahko izmenjavajo. Dana so bila tudi priporočila, naj se zmanjša stopnja anonimnosti klicatelja tako, da bi bilo skoraj nemogoče skriti svojo lokacijo. Uporabila bi se lahko tudi programska oprema za prepoznavo glasu.

Tretja strategija za preprečevanje telefonskih goljufij je zmanjšanje izkupička, ki se ga lahko dobi s tem kaznivim dejanjem. Tukaj je glavno priporočilo zaseg nezakonito pridobljenega premoženja. Za ta namen je treba spremljati denarne tokove, da bi odkrili sumljive transakcije. To bi po priporočilu naših strokovnjakov olajšala pobuda z bančnim sektorjem na ravni EU.

Naslednja strategija je zmanjšanje provokacij. V tem pogledu je pomembno ne sporočati preveč informacij o tem, kako je bila izvedena prevara, da je ne bi ponavljali. To lahko tudi prepreči nekatere oblike večkratne viktimizacije. Zadnja strategija je znebiti se izgovorov. Osredotoča se predvsem na ozaveščanje glede telefonskih goljufij ter kako se zaščititi pred njimi. Prejšnje dobre prakse so tukaj prikazane kot ključni primeri. Njihovo sporočilo bi morale širiti tudi kampanje za ozaveščanje. Zato bi bilo treba vzpostaviti javno-zasebna partnerstva ter mednarodno sodelovanje, da bi bili karseda dosledni: *preprosto recite ne*.